

ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті подано теоретичний аналіз психолого-педагогічної й методичної літератури проблеми самоосвіти. Охарактеризовано шляхи та способи залучення студентів – майбутніх педагогів до самоосвітньої діяльності, а саме: стимулювання самоосвіти; вміння аналізувати й відбирати інформацію для самоосвіти; розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення, інтересу до предмета; залучення до самостійної роботи з різноманітними джерелами, самоконтролю й самооцінки; застосування завдань, спрямованих на розвиток самостійності тощо. Доведено необхідність цілеспрямованості та систематичності самоосвітньої діяльності; інтернетизації освітнього простору, що відкриває можливості для вдосконалення теорії і практики самоосвіти. Викладено критерії рівнів готовності до самоосвітньої діяльності. Аналізуються результати експериментального впровадження запропонованих шляхів і способів самоосвіти.

Ключові слова: самоосвіта, самостійність, самостійна пізнавальна активність, інтернетизація освітнього простору.

Усі світові та пропоновані останнім часом національні стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу того, хто навчається. На цьому базуються й новітні, включно з інформаційними, технології навчання. Тому пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, розроблення нових методів і форм взаємодії викладача та студента спрямовані не тільки на ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку з фаху, а й на формування у молодих фахівців прагнення до неперервної самоосвіти, здатності постійно оновлювати здобуті у ВНЗ наукові знання, вміння швидко адаптуватися до змін та коригувати професійну діяльність. Вища школа неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування в студентів навичок самостійної творчої роботи. Цього вимагає й запроваджена останнім часом кредитно-модульна система організації навчального процесу, методологія якої полягає в переорієнтації з лекційно-інформативної на *індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану* та на організацію самоосвіти студента.

Щодо змісту й організації самоосвіти як учнів середньої, так і студентів вищої школи є ґрунтовні напрацювання вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів: О.Я. Айзенберга, А.К. Громцевої, Б.П. Єсіпова, М.І. Казакова, Ф. Келлера, Б.І. Коротяєва, О.С. Кошелєва. І.Н. Мерзлякова, П.І. Підкасітого, Н.А. Пловнікової, О.Я. Савченко, Г.Н. Серикова, О.О. Смірнова, В.О. Сухомлинського, М.Г. Тайчинова, К.Н. Тішкова, І.Е. Унт та ін. Досліджено різноманітні засоби самоосвіти, доведено необхідність планування і контролю, створення певних умов, підвищеного рівня мотивації, обумовленість самоосвіти віковими і індивідуальними особливостями тощо. Особливо слід зазначити підвищення уваги до дослідження інтернет-самоосвіти.

Психолого-педагогічні дослідження (А.М. Алексюк, С.О. Архангельський, В.І. Загвязінський, Б.П. Єсіпов, В.А. Кан-Калик, Н.В. Кузьміна, П.І. Підкасистий) доводять, що самоосвіта є важливою частиною процесу професійної підготовки педагогів, адже саме вони постійно стикаються зі зростанням рівня інтелектуальних запитів учнів, з одного боку, і появою нових технологій у навчанні – з іншого. Учитель, не підготовлений у ВНЗ самостійно здобувати знання, не зможе легко розвинути в собі ці якості під час виконання професійних обов'язків. Водночас немає системного дослідження з підготовки студентів до самоосвіти загалом і на заняттях з педагогіки зокрема. Розкрито лише загальні аспекти самоосвіти студентів (О.Я. Айзенберг, В. Граф, В.О. Козаков, Г.Н. Серіков та ін.).

Мета статті – теоретично обґрунтувати і проаналізувати результати експериментальної перевірки шляхів і способів формування готовності студентів до самоосвіти на заняттях з педагогіки, що сприятимуть творчому застосуванню набутих умінь і навичок у майбутній професійній діяльності.

Самоосвіта – основна умова розвитку, самоствердження та самореалізації особистості, складова навчання її протягом життя [1, с. 9]. Самоосвіта – складне педагогічне явище, спрямоване не тільки на формування готовності до самостійного надбання знань, умінь і навичок, а й на розвиток активності, самостійності та творчих здібностей людини [3, с. 26]. Самоосвіта набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання, але є невід'ємною частиною систематичного навчання, сприяючи поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань. Навчальний заклад відіграє важливу роль у формуванні навичок самоосвіти, підготовки до самостійного поповнення знань [2, с. 7]. Самостійна пізнавальна активність людини спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Вибір і регулювання змісту самоосвіти є прерогативою особистості. Самоосвіта майбутнього педагога спрямована, передусім, на вдосконалення його спеціальної, психолого-педагогічної та методичної підготовки, оскільки знання, навички й уміння, набуті у вищій школі, вчителю постійно слід оновлювати. Тільки індивідуальне навчання протягом життя допомагає педагогу підтримувати його компетенції на рівні конкурентоспроможності. Розроблення шляхів і способів залучення студентів до самостійних навчальних дій дасть можливість розв'язати багато організаційно-методичних проблем їх самоосвіти.

Основні методичні шляхи й засоби залучення студентів до самоосвіти, на нашу думку, полягають у такому:

- стимулювання самоосвіти; чітке визначення цілей навчального заняття і виокремлення з них тих, які студенти будуть розв'язувати самостійно після заняття; демонстрація під час викладу матеріалу реальних можливостей розширення, поглиблення знань, що буде орієнтувати на початковий рівень самоосвіти – розширення змісту самоосвіти за власним вибором;
- орієнтація в змісті навчальної дисципліни: вміння відбирати й аналізувати інформацію для самоосвіти;

- розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення, інтересу до предмета; читання наукової та науково-популярної літератури;
- залучення на навчальному занятті до самостійної роботи з різноманітними джерелами, що дає можливість студенту усвідомити завдання, співвіднести зі своїми можливостями, організувати роботу, здійснити самоконтроль і самооцінку виконаного завдання; отримати знання не в готовому вигляді, а здобути їх самостійно, шляхом власного пошуку – розвивати самостійність в учінні;
- стимулювання до використання в усних відповідях і письмових роботах додаткових джерел, залучення до підготовки повідомлень, рефератів, доповідей, читання нових цікавих і корисних для вивчення педагогіки монографій, науково-популярних видань.

Важливою умовою підготовки студентів до самоосвіти є приклад викладача: розповідь про новий підручник, монографію, новий досвід, бажання відповісти на питання, що хвилюють студентів, стимулюють прагнення самостійно знайти відповідь на питання, що виникає.

Викладач повинен допомогти студентам обрати види самоосвітньої діяльності й надати їй цілеспрямованості та систематичності. Наш досвід дає змогу виділити такі види:

- читання монографій, навчальних посібників, навчально-популярної літератури, інтернет-ресурсів, які будуть доповнювати тему, розділ, що вивчається. Ефективність такого читання зростає, якщо фіксувати прочитане. Інтернет дає можливість знайомитися з навчальною та іншою літературою в гіпермедійному варіанті, здійснювати невербальне спілкування за інтересами, мати дистанційний доступ до інформаційних ресурсів – віртуальних бібліотек, архівів, каталогів найбільших бібліотек світу. Інтернетизація освітнього простору відкрила можливості для вдосконалення теорії і практики самоосвіти, тому оволодіння методикою пошуку інформації в Інтернеті є обов'язковою умовою ефективності самоосвіти;
- збирання й систематизація за розділами, темами публікацій у наукових, методичних журналах, газетах про нові дослідження вчених-педагогів, психологів; вивчення педагогічного досвіду;
- збирання інформації (у тому числі засобів наочності) на електронних носіях; складання її оглядів.

Важливо, щоб у студентів було бажання поділитися своїм досвідом самоосвіти з іншими. Необхідно підтримувати всі види самоосвітньої діяльності, але не треба регламентувати цю роботу, прагнути до повного охоплення. Важливо підштовхнути студента до діяльності, ініціативи й самостійності, розширення видів і форм самостійного пошуку знань.

Формуванню готовності до самоосвіти сприятиме не випадкова сукупність завдань, а їх система, що відповідає певним показникам. У цьому випадку необхідно застосування завдань, спрямованих на розвиток самостійності з урахуванням специфіки навчальної дисципліни "Педагогіка". Важливо, щоб завдання сприяли формуванню загальноосвітніх умінь як складової самоосві-

тньої діяльності. Така діяльність повинна враховувати принцип взаємопов'язаного навчання й здійснюватися в безпосередньому зв'язку з аудиторною, спиратися на особистісно орієнтований підхід. У самоосвітній діяльності студент є активним суб'єктом, що самостійно опрацьовує навчальний матеріал, виконує завдання проблемно-пошукового та навчально-дослідного характеру [3, с. 18]. Враховуючи ці показники й накопичений нами досвід, пропонуємо виконання завдань двох типів: 1) для відпрацювання загальнонавчальних умінь (підготовчі); 2) для здобуття теоретичних знань з курсу “Педагогіка” і формування професійних умінь майбутніх учителів. Завдання першого типу мають бути зорієнтовані на вироблення в студентів умінь вчитися, панувати та керувати своєю навчальною діяльністю тощо. Наприклад, вміння вчитися включає: пошук інформації, що вимагає вміння працювати в бібліотеці з каталогами та вміння читати; опрацювання інформації, розуміння прочитаного, виділення головного і його фіксування – складання конспекту; засвоєння інформації за допомогою певних видів умінь (вміння виконати завдання певного типу, використовуючи виділену в процесі конспектування інформацію, тощо) [2, с. 44]. Різноманітними є завдання другого типу. Можна виділити такі їх види: пошук, аналіз і систематизація навчального матеріалу; формування вмінь та навичок, пов'язаних з майбутньою професією вчителя, зокрема вміння опрацьовувати психолого-педагогічну, методичну, науково-популярну літературу з метою планування й застосування різноманітних методів, способів, форм навчальної та виховної діяльності учнів тощо; ознайомлення з передовим педагогічним досвідом у інституті післядипломної педагогічної освіти, збирання інформації та ознайомлення з досвідом роботи кращих учителів.

Організація дослідження відбувалася в цілісному навчально-виховному процесі вищого навчального закладу шляхом залучення студентів до самоосвітньої діяльності в процесі вивчення курсу “Педагогіка”. Аналіз даних констатувального дослідження, яким було охоплено 72 студенти філологічного факультету, показав, що тільки 19% студентів мають виражену мотивацію, прагнення до самоосвіти. При цьому 81% опитаних зазначили, що їм бракує часу, а 89% – що результати самоосвітньої діяльності не враховують під час підсумкового контролю.

Вивчення динаміки й ефективності формувального експерименту включало відстеження процесу оволодіння студентами необхідними знаннями й уміннями; встановлення та оперативне усунення недоліків; загальну оцінку рівнів готовності студентів до самоосвіти. Для визначення ефективності здійснюваної нами роботи було запропоновано такі критерії рівнів готовності: високий (студент свідомо та обґрунтовано вибирає завдання на розвиток самостійності, мотивує свій вибір, знає шляхи й способи виконання, усвідомлює та адекватно оцінює свої індивідуальні можливості й вимоги до виконання завдання); середній (студент має наміри вибрати завдання на розвиток самостійності, мотивує свій вибір, уявляє шляхи та способи виконання, усвідомлює власні індивідуальні можливості, але нечітко уявляє вимоги до виконання за-

вдання; низький (питання вибору завдання не є актуальним для студента, не мотивує свій вибір, не уявляє шляхи та способи виконання, не усвідомлює власні індивідуальні можливості й вимоги до виконання завдання). Порівняльний аналіз сформованості рівнів готовності студентів експериментальних груп до та після проведення формувального експерименту свідчить про ефективність обраної методики підготовки студентів до самоосвітньої діяльності. За результатами контрольного зрізу 36,1% студентів із середнім рівнем навчальних можливостей перейшли до групи сильних, а 32,4% – до групи середніх.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує ефективність запропонованих шляхів і способів формування готовності до самоосвітньої діяльності, а саме: стимулювання самоосвіти; розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення; залучення до самостійної роботи з різноманітними джерелами; застосування завдань, спрямованих на розвиток самостійності, тощо. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань порушеної проблеми. Надалі варто приділити увагу дослідженню, виявленню й подоланню причин формального підходу до самоосвітньої діяльності; мотиваційному аспекту та психологічним умовам її застосування; розробці методичних рекомендацій з підготовки студентів до самоосвіти на заняттях з курсу “Педагогіка”.

Список використаної літератури

1. Айзенберг А.Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы : учеб. пособ. для вузов / А.Я. Айзнберг. – М. : Высшая школа, 1986. – 128 с.
2. Граф В. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов / В. Граф, И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис. – М. : МГУ. – 79 с.
3. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию : учеб. пособ. – М. : Просвещение, 1983. – 176 с.
4. Интернет-ресурси України : довідкове видання / Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ) ; В.Д. Пархоменко (ред.). – К. : УкрІНТЕІ, 2007. – 239 с.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2014.

Ломако Л.И. Пути и способы формирования готовности к самообразованию будущих педагогов

В статье представлен теоретический анализ психолого-педагогической и методической литературы по проблеме самообразования. Охарактеризованы пути и способы приобщения студентов – будущих педагогов к самообразовательной деятельности, а именно: стимулирование самообразования; умение анализировать и отбирать информацию для самообразования; развитие познавательных способностей, творческого мышления, интереса к предмету; приобщение к самостоятельной работе с различными источниками, самоконтролю и самооценке; применение заданий, направленных на развитие самостоятельности, и др. Доказана необходимость целенаправленности и систематичности самообразовательной деятельности; интернетизации образовательного пространства, что раскрывает большие возможности для усовершенствования теории и практики самообразования. Рассмотрены критерии и уровни готовности к самообразовательной деятельности. Анализируются результаты экспериментального внедрения предложенных путей и способов самообразования.

Ключевые слова: самообразование, самостоятельность, самостоятельная познавательная активность, интернетизация образовательного пространства.

Lomako L. Ways and means of formation of readiness for self-education future teachers

The article provides theoretical analysis of psycho-pedagogical and methodological literature on self-education proved that self-education component is an essential process of training teachers, because they are constantly face with increasing levels of intellectual needs of the students, on the one hand, and the emergence of new technologies in education – other. Characterized by the ways and means of familiarizing students – the future teachers to self-education activities, namely self-stimulation, ability to analyze and select information for self, cognitive development, creative thinking, interest in the subject; introduction to work independently with different sources, self-control and self-esteem, use of tasks aimed at developing self-reliance, etc. Proved the need for focused and systematic self-education activities; connectedness educational space that opens great opportunities for improvement of the theory and practice of self-education, the opportunity to meet with academic and other literature in the hypermedia version, perform non-verbal communication with the same interests, have remote access to information resources – virtual libraries, archives, directories themselves great libraries of the world. Developed criteria and levels of readiness for self-education activities. The results of the pilot implementation of the proposed ways and means of self-education.

Key words: *self-education, self-reliance, self-cognitive activity, internetization educational space.*